

Konečný, Zdeněk

Zástupci Podkarpatské Rusi v poslanecké sněmovně

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. C, Řada historická.
1970, vol. 19, iss. C17, pp. [121]-139

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/102440>

Access Date: 28. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

ZDENĚK KONEČNÝ

ZÁSTUPCI PODKARPATSKÉ RUSI* V POSLANECKÉ SNĚMOVNĚ

Zahájení 258. schůze poslanecké sněmovny Národního shromáždění Československé republiky dne 8. dubna 1924 mělo tak trochu slavnostní ráz. To proto, poněvadž se na půdě parlamentu objevili poprvé zástupci podkarpatoruského obyvatelstva; byli to poslanci dr. Andrej Gagatka, dr. József Gáti, dr. Endre Korláth, Ivan Kurfak, Ivan Mondok, ing. Jaromír Nečas, Nykolaj Sedorjak a Emanuel Šafranko. Předsedající je uvítal mimo jiné také těmito nadějnými slovy:

„Přicházejí jako zástupci nejvýchodnější části naší republiky, krásné Podkarpatské Rusi, jejíž zástupci ve chvílích rozhodných samostatně a dobrovolně prohlásili připojení k naší republice a utvořili s námi po převratu jednotný, nedílný stát. Pracujme tedy i nadále ruku v ruce, abychom trudně vydobytou svobodu upevnili a udrželi, abychom lidu v republice naší usedlému dopomohli, aby mohl na podkladě svobody úplně rozvinouti své schopnosti a uplatnití hospodářské a kulturní síly a možnosti. Jménem sněmovny mohu zástupce Podkarpatské Rusi ujistiti, že zde najdou opravdové snahy, tužby a požadavky, jež z Podkarpatské Rusi přinášejí a jež zde budou také tlumočit. Přeji jim k parlamentní činnosti, kterou dnes zahajují, hojného úspěchu, přeji, aby tato činnost jejich přinesla domovině mnoho zdaru, přeji, aby mezi námi našli blahý pocit domova a přátelství, jako stejné od nich čekáme my.“¹

Po přečtení ústavou předepsané formule slibu vykonali poslanci Podkarpatské Rusi slib podáním ruky předsedajícímu a slovem „slibuji“, „zlobujem“, „prirjekaju“, „obeščaju“ nebo „fogadam“; podle toho, ke které národnosti se hlásili. Tím bylo slavnostní přijetí skončeno a poslancům nastala normální sněmovní práce.

Zástupce Podkarpatské Rusi povolaly do sněmovny volby z 16. března 1924. Byly to první volby do Národního shromáždění, jichž se zúčastnilo také obyvatelstvo nejvýchodnější části naší republiky. Jaké byly výsledky? Bylo odevzdáno celkem 254.000 platných hlasů. Strany vládní koalice se na nich podílely takto: čs. strana lidová získala 11 107 hlasů, tj. 4,4 % a nebyla zatím v poslanecké sněmovně zastoupena; čs. stranu živnostenskou volilo 2748 voličů, tj. 1,1 % a také nezískala právo na poslance; čs. strana národně demokratická obdržela 2780 hlasů, tj. 1,1 %, se stejným výsledkem; čs. strana národně socialistická kandidovala společně s ruskou stranou trudovou, obdržela 20.068 hlasů, tj. 8 % a zastupoval ji ve sně-

* Název „Podkarpatská Rus“ byl nejrozšířenějším a stal se tudíž historickým pojmem, kterého také užívám.

¹ *Poslanecká sněmovna N. S. R. Č. 1924, 1. volební období, 9. zasedání, str. 339 (dále jen PS + rok).*

movně dr. A. Gagatko; sionistická strana židovská získala 17.941 hlasů, tj. 7 0/0, neměla zastoupení; čs. strana sociálně demokratická měla 23.826 voličů, tj. 9,4 0/0 a v parlamentě ji zastupoval ing. J. Nečas; židovská strana ortodoxní 9914 hlasů, tj. 3,9 0/0, bez poslance; republikánská strana zemědělského a malorolnického lidu dostala 16 300 hlasů, tj. 6,4 0/0, rovněž bez zastoupení. Z tzv. opozičních stran dosáhla největšího úspěchu komunistická strana, neboť ji volilo 100 242 občanů, tj. 39,4 0/0; měla proto oprávnění poslat do sněmovny dr. J. Gáti, I. Mondoka, N. Sedorjaka a E. Šafranka. Autonomní zemědělský svaz reprezentoval I. Kurfak, neboť získal 21 161 hlasů, tj. 8,4 0/0. Maďarská národní strana obdržela 28 113 hlasů, tj. 11 0/0 a zastupoval ji dr. E. Korláth. Konečně strana ruského národního sjednocení, která tvořila dvanáctou stálou politickou skupinu na Podkarpatské Rusi, dosud nekandidovala.²

Sledování nejzávažnějších vystoupení podkarpatoruských poslanců ve sněmovně a nejdůležitějších problémů bude mít za úkol předestřít čtenáři alespoň z jednoho hlediska paletu otázek, jimiž Podkarpatská Rus žila, anuž by si studie mohla činit nárok na jejich úplnost. V krátkém období do druhých voleb do Národního shromáždění 15. listopadu 1925 vyplynula na povrch nejmarkantnější otázka pozemkové reformy na Podkarpatské Rusi, v kteréžto záležitosti podali komunističtí poslanci vládě naléhavou interpelaci.

Jaká byla z tohoto hlediska situace na Podkarpatské Rusi? Z celkové její rozlohy 12 600 km² připadalo 46,29 0/0 zemědělské půdě, 50,56 0/0 lesní a 3,15 0/0 neplodné půdě. Maďarská statistika z r. 1911 hovořila o rozdělení pozemkového majetku toto: 461 000 kat. jiter půdy bylo v rukou velkostatkářů, 500 000 kat. jiter obnášel státní majetek, majetku obecního a urbaniálního se čítalo na 400 000 kat. jiter, církevního na 9500 kat. jiter. Na střední a drobné zemědělce zůstalo už jen 500 000 jiter vlastní půdy. Odpočítáme-li od toho výměru středních držitelů pozemků, zbude nakonec asi na 260 000 drobných zemědělců 240 000 kat. jiter půdy. Při sčítání lidu v r. 1921 připadalo na jednoho drobného zemědělce průměrně asi 1,15 kat. jitra, tj. 0,67 ha půdy.³

Drobný zemědělec, podkarpatoruský gazda, se nemohl obživit na vlastní půdě; musil proto obdělávat půdu velkostatkářskou, a to jednak tzv. prací podílovou, jednak na způsob „panščiny“. Obdělávání pozemků na podíl ze sklizně byl nejrozšířenější námezdní poměr. Každý poněkud větší majitel půdy nechával rusínské bezzemky nebo malozemědělce pracovat na svých pozemcích na podíl ze sklizně. Majitel zoral a dodal semeno, vše ostatní přenechal námezdníkům, jimž pak při sklizni vyměřil jistý díl. Za vykonanou práci dostali obvykle třetinu sklizně, když se předtím museli zavázat ještě k dalším pracím, většinou při senoseči apod. Poněvadž však zájemců o takovou práci bylo příliš mnoho, mohli jim majitelé půdy krátit podíl ze sklizně až na jednu šestinu. Druhým nejrozšířenějším námezdním

² *Podkarpatská Rus*. Redigoval dr. J. Zatloukal. Vydal Klub přátel Podkarpatské Rusi v Bratislavě r. 1936; ing. J. Brandejs, *Vývoj politických poměrů na P. R. v období 1918–1935*, str. 72–88.

³ *Pozemková reforma v Podkarpatské Rusi*. Přednáška insp. V. V. Melmuka. Užhorod 1921; *Podkarpatská Rus*, l. c.; ing. J. Jirkovský, *Pozemková reforma na P. R.*, str. 145–149.

poměrem bylo vykonávání tzv. panščiny. Šlo o povinnost pracovat na velkostatkářských pozemcích určitý počet dnů v roce za to, že kdysi byla nemajetným rodinám poskytnuta výměra z velkostatkářské půdy pro postavení domku a pěstování nejnужnějších plodin k obživě. Tato povinnost byla zabezpečena smluvně a některé rodiny musely odpracovávat na velkostatku až padesát dnů v roce.

Tyto a mnohé jiné charakteristické rysy postavení podkarpatoruského rolníka nepochybně naznačovaly, že pozemková reforma byla v zemi naprostou nezbytností. Československá vláda vydala v letech 1919–1920 několik základních zákonů o pozemkové reformě. Pro obvod Podkarpatské Rusi vznikla Obvodová úřadovna Státního pozemkového úřadu v Užhorodě; v jejím obvodu pracovalo do r. 1923 sedm stěhovavých komisariátů, později pět stálých, a to v Užhorodě, Mukačevě, Berehově, Svaljavě a Sevljuši. Přednostou Obvodové úřadovny v Užhorodě byl Václav Melmuka.

Co říkala k této situaci a hlavně k postupu pozemkové reformy na Podkarpatské Rusi zmíněná již naléhavá interpelace vládě, podepsaná především komunistickými poslanci E. Šafrankem, I. Mondokem, J. Gátim a N. Sedorjakem?⁴ Zákon o pozemkové reformě byl vskutku ze sociálního hlediska nejvážnější otázkou, poněvadž ze 600 000 obyvatel země bylo 450 000 maloročníků. Jejich situace se po připojení Podkarpatské Rusi k Československu ještě zhoršila, neboť uzavření hranic způsobilo, že maloročníci nemohli jako dosud odjízdet za výdělkem do Maďarska a Rumunska a jejich vlastní domovina je nemohla uživit. Půdy bylo málo, špatné jakosti a navíc většina z ní v rukou státu a velkostatkářů. Podle výkazu pozemkového úřadu činila celková výměra pozemků 2,192 367 kat. jiter. Z toho 28,7 % tvořilo vlastnictví státu, 20,5 % velkostatkářů, 11,4 % zaujímaly střední statky od 50 do 260 jiter, 18,3 % byl urbaniální a obecní majetek a jen 21,1 % majetek zmíněných asi 450 000 rolníků. Na jednoho rolníka připadalo tudíž průměrně jedno jitro půdy, která zdaleka nebyla jen zemědělskou půdou. Vždyť z celkové rozlohy jen 34,4 % náleželo půdě zemědělské, 12,6 % pastvinám, 2,8 % bažinám a 50,2 % lesnímu porostu.

Nejhorší poměry byly na Verchovině, kde se následkem nespravedlivých majetkových poměrů stupňovala bída vesnického obyvatelstva až k hranicím hladu. Půda, která měla být na Podkarpatské Rusi přidělena rolníkům, byla začleněna do dvou parcelačních plánů; do prvního 53 980 kat. jiter a do druhého 387 258 kat. jiter. První parcelační program byl v r. 1924 zhruba dokončován, druhý byl v běhu. Vzdor tomu, že pozemkový úřad vyslovil požadavek, aby veškerá půda byla přidělena chudému obyvatelstvu, jevily se výsledky poněkud jinak. Vždyť 34,5 % půdy určené do prvního programu si vzalo k vlastní dispozici ministerstvo zemědělství. Kromě toho mnoho žadatelů o půdu se musilo žrítci podílu proto, že nebylo s to zaplatit požadovanou finanční úhradu. Navíc interpelace uvedla několik případů, kdy přednost v přidělování půdy byla dána členům agrární strany, tehdy obvykle bohatším sedlákům; zejména se to týkalo té půdy, kterou převzalo ministerstvo zemědělství.

⁴ PS 1924, 1. vol. období, 9. zasedání, č. 4840.

V rozpracovaném druhém parcelačním plánu se rýsovala obdobná situace, neboť i tam mělo ministerstvo zemědělství dostat 35 128 jiter půdy, rozprostírající se po obou březích řeky Tisy, tudíž nejúrodnější v celé Podkarpatské Rusi. Znamenalo by to, že se do rukou agrární strany dostane asi stokilometrový pruh země od Čopu až po rumunské hranice; 150 000 nemajetných rolníků, většinou maďarské národnosti, kteří na tomto úseku žili, byli by ochuzeni o očekávané přiděly půdy. Pro posílení agrární strany z politického hlediska by to ovšem znamenalo velmi mnoho. Zhruba obdobné poměry byly při rozdělování pastvin v Podkarpatské Rusi. Interpelace tudíž uzavírala svůj rozbor v tom smyslu, že pozemková reforma takto uskutečňovaná, nebude s to odstranit v zemi hlad po půdě a tím i chudobu většiny obyvatelstva. Navíc třeba ještě dodat, že značný podíl půdy byl připraven pro cizí kolonisty. Oprávněně se signatáři interpelace dotazovali vlády, zda je ochotna pozemkovou reformu v Podkarpatské Rusi změnit natolik, aby půdu dostalo do svých rukou skutečně jen chudé obyvatelstvo a zabezpečilo si takto alespoň minimální obživu.

V lednu 1925 dostalo se poslancům odpovědi od vlády.⁵ Je pochopitelné, že se vláda bránila všelikým nařčením v interpelaci; argumentovala především fakty, že v r. 1924 připadlo 22 obcím podle pozemkové reformy 6988 jiter půdy, v r. 1925 to bude 3529 jiter pro šest obcí. Celkově mělo být ve zmíněných letech přiděleno rolníkům na 60 000 jiter státní půdy. Ministerstvo zemědělství dostalo prý k dispozici pouze 35 128 jiter z obou parcelačních programů dohromady a tato výměra měla být ještě snížena. Ti, kdož dosud dostali půdu, se rekrutovali z drobných, chudých zemědělců, z nichž mnozí získali podporu k zaplacení přídelu. Mnozí válečníkozenci dostali půdu na úvěr, zajištěný jejich invalidní, vdovskou nebo sirotčí rentou. V poslední době přistoupil pozemkový úřad k přidělování půdy do rentového pachtu, aby umožnil úplně nemajetným uchazečům získat půdu systémem splácení umořovacích částek. Odpověď vlády uvádí pro ilustraci celou řadu příkladů, aby dokázala, že vláda postupovala na Podkarpatské Rusi v otázce pozemkové reformy naprosto správně, v zájmu nejchudších vrstev obyvatelstva. Nepovažovala proto za nutné sáhnout k nějakým zvláštním a mimořádným opatřením, nýbrž chtěla pokračovat neměnným způsobem v dosud nastoupené cestě.

Nelze tvrdit, že by argumenty vlády byly nesprávné a neopodstatněné. Přesto zůstává nezvratným faktem, že pozemková reforma postupovala na Podkarpatské Rusi příliš pomalu, že se dostalo do rukou nejpotřebnějších příliš málo půdy, která stále zůstávala v nepoměrně velikém rozsahu v rukou velkostatkářů, státu apod. Konečné slovo tu může říci teprve podrobná studie, věnovaná speciálně pozemkové reformě samotné.

Nedostatek půdy v rukou rolníků nebyl samozřejmě jediným problémem, s kterým poslanci vystoupili na půdě poslanecké sněmovny. Třeba tu jmenovat alespoň ještě otázku mládeže, o níž byli komunističtí poslanci přesvědčeni, že je soustavně porsekvována, tragické události ve Svaljavě, při nichž přišli o život tři dělníci, stávkové hnutí cihlářských dělníků v Berehově, které mělo za následek nové střílení z četnických zbraní, otázku svobody shromažďovací, respektování menšinových práv obyvatel

⁵ PS 1925, 1. vol. období, 9. zasedání, č. 5037. Praha, 12. 1. 1925.

rumunské národnosti a konečně již tehdy se objevil nejsvízelnější problém Podkarpatské Rusi, uskutečnění autonomie.⁶

V druhých volbách do Národního shromáždění, které na Podkarpatské Rusi proběhly 15. listopadu 1925, získala vládní koalice 46 0/0 (v r. 1924 40 0/0) a opozice 54 0/0 (v r. 1924 60 0/0) hlasů. Z 245 743 odevzdaných platných hlasů získala: čs. strana lidová 7042 (2,8 0/0), čs. strana živnostenská 1094 (0,4 0/0), čs. strana národně demokratická 3074 (1,3 0/0), čs. strana národně socialistická s ruskou stranou trudovou 15 579 (6,4 0/0), sionistická strana židovská 19 121 (8 0/0), čs. strana sociálně demokratická 18 183 (7,4 0/0), židovská strana ortodoxní 11 717 (4,8 0/0), republikánská strana zemědělského a malorolnického lidu 34 916 (14,2 0/0), komunistická strana 75 669 (30,8 0/0), autonomní zemědělský sojuz 28 799 (11,6 0/0), maďarská národní strana 29 102 (11,8 0/0) hlasů. V poslanecké sněmovně zastupovali obyvatelstvo Podkarpatské Rusi: za lidovou stranu Msgr. P. Augustin Vološin, za čs. stranu národně socialistickou dr. A. Gagatko, za sociální demokracii ing. J. Nečas, agrární stranu reprezentovali dr. Augustin Štefan a dr. František Králík, komunistickou stranu tíž zástupci jako po r. 1924, autonomní zemědělský sojuz opět I. Kurfak a maďarskou národní stranu dr. E. Korláth.⁷

Vedle četných interpelací se nejdůležitější debaty rozpředly kolem každého státního rozpočtu, u příležitosti desátého výročí vzniku Československé republiky a desátého výročí připojení Podkarpatské Rusi k Československu; v těchto případech se vždycky hlásili podkarpatoruští poslanci ke slovu a my se pokusíme nahlédnout alespoň do některých nejvýraznějších částí jejich projevů. Při rozpočtových debatách se ozývaly z jejich úst hlasy kritické i pochvalné; třeba však zdůraznit, že i ti, kteří nakonec hlasovali například pro přijetí státního rozpočtu, přicházeli do sněmovny s mnoha připomínkami a nesouhlasnými projevy k rozličným zásahům vlády vůči Podkarpatské Rusi.

Rozpočet na rok 1927 kritizoval zejména I. Kurfak.⁸ Hned v úvodu se vyjádřil zcela otevřeně: „Na pořadu dnešní schůze jest rozpočet, v němž politické, kulturní a národohospodářské zájmy autonomní Podkarpatské Rusi nezdaří se býti zabezpečeny. Číslice, které se týkají výdajů a příjmů, nejsou jasné, avšak jedno je patrné, že totiž Československá republika nedoplácí na autonomní Podkarpatskou Rus, jak se to do dnešního dne prohlašovalo.“ Požadoval především, aby pro Podkarpatskou Rus byl vždycky vypracován zvláštní, oddělený rozpočet, z něhož by každý nabyl jasný přehled o výdajích a příjmech. Poněvadž tomu tak nebylo, vyznělo jeho závěrečné rozhodnutí ve vztahu k rozpočtu negativně.

Představitelem vládních politických stran byl poslanec A. Vološin, který ačkoli dal svůj hlas rozpočtu na rok 1927, přesto připomněl sněmovně řadu nedostatků ve své zemi, zvláště ve školství. Nejtřetnější zjištěním byla skutečnost, že v té době 32 0/0 rusínských dětí, tj. 80 129, nedocházelo

⁶ PS 1924, 1. vol. období, 2. zasedání, č. 4841; 10. zasedání, č. 4904; 9. zasedání, č. 4800; 11. zasedání, č. 5196 a 5246; 9. zasedání, č. 4892 a 4886.

⁷ *Podkarpatská Rus*, 1. c.; příspěvek J. Brandeje, str. 72–88.

⁸ PS 1926, 2. vol. období, 3. zasedání; těsnopisecká zpráva o 52. schůzi poslanecké sněmovny, str. 622–626; Praha, 24. 11. 1926.

pravidelně nebo vůbec do školy. Vološin proto žádal, aby rozpočet více pamatoval na podkarpatoruské školství.⁹

V příštím roce pozvedl svůj hlas k rozpočtu Československé republiky například komunistický poslanec I. Mondok: „Rozpočet má býti zrcadlem hospodářského a politického života. Buržoazní čs. vláda se však bojí postavit zrcadlo před hospodářsko-politickou skutečností na Zakarpatské Ukrajině. Proto i rozpočet jest tak sestaven, aby bylo lze co nejvíce zakrýti a zamazati skutečnost.“ To byla zase oprávněná stížnost, že vláda přestala sestavovat zvláštní rozpočet pro Podkarpatskou Rus, jak tomu bylo v prvních letech republiky. Rozpočtová debata dala I. Mondokovi příležitost kritizovat postoj československé vlády vůči Podkarpatské Rusi. Zastával dosti rozšířený názor, že na ni pohlížela jako na dobyté území, na kolonii, že se stará toliko o stavbu českých škol, úřadů, úřednických domků, soudů, vězení, že zaplavuje zemi českými „kolonizátory“ apod. Tím vším údajně způsobila, že obyvatelstvo Podkarpatské Rusi přestávalo věřit, že se kdy dobrovolně připojí k Československu, že od něho dostane slíbenou autonomii. Trpce naříkal nad faktem, že vláda staví jen české školy, které neslouží k ničemu jinému než k soustavnému počesťování místního obyvatelstva. Proti verzi, že Československo doplácí na Podkarpatskou Rus, útočil tím, že naopak čs. buržoazie vyvážela odtud celé vlaky surovin, aniž podporovala rozvoj tamního průmyslu. Končil výzvou, aby lid celé republiky svrhl buržoazní vládu.¹⁰ Podrobnější rozbor v budoucnu nesporně potvrdí mnohá tvrzení I. Mondoka, leč na druhé straně nebude moci jednoznačně odsoudit československou vládu za „kolonizátorský“ charakter ve vztahu k Podkarpatské Rusi, jak ji z něho vinili komunističtí poslanci.

Zastavme se ještě alespoň u kritiky státního rozpočtu na rok 1929 v projevu poslance I. Kurfaka. Byl přesvědčen o tom, že pasivnost Podkarpatské Rusi je pouze domnělá, že ji způsobuje především sama vláda, která nadměru štědře podporovala výstavbu správy a učinila ji tak nejdražší v celé republice. Výdaje vnitřní správy na rok 1929 počítaly s 42 mil. korun. Vnitřní správa měla tehdy 581 úředníků, k tomu 357 u státní policie a 837 u četnictva. Policie a četnictvo pohlcovalo 26,572 000 Kč. Také finanční správa byla přebujelá, měla 1338 úředníků, z toho 739 finančních strážníků; stála stát asi 34 mil. korun. Výdaje Podkarpatské Rusi zvyšoval ještě 150 % přírůstek českým úředníkům, a to každoročně asi o 14 miliónů. Je nepochybné, že vláda v tomto směru na Podkarpatské Rusi opravdu zbytečně plýtvala. Dalo se vskutku předpokládat, že by se podstatně snížil schodek 55 miliónů korun — na rok 1929 činily totiž výdaje rozpočtu 250 miliónů a příjmy 195 mil. korun — kdyby vláda zlevnila vnitřní správu. I. Kurfak byl přesvědčen, že autonomní správa Podkarpatské Rusi, na niž se neustále čekalo, by tento problém vyřešila. Nesouhlasil dále s průtahy kolem pozemkové reformy; vždyť vláda podle zákona z r. 1920 zabrala velkým majetníkům na Podkarpatské Rusi 260 114 ha půdy, leč přidělila z ní rolníkům, bezzemkům a zbytkovým

⁹ Tamtéž; těsnopisecká zpráva o 53. schůzi, str. 832–840; Praha, 25. 11. 1926.

¹⁰ PS 1927, 2. vol. období, 5. zasedání; těsnopisecká zpráva o 110. schůzi, str. 50 až 56; Praha, 30. 11. 1927.

statkářům do poloviny r. 1928 jen 17 000 ha. Příděl 17 000 ha půdy během osmi let, a to ještě pouze na území 140 obcí, především v povodí řeky Tisy a jižní Latorice, jen málo zmírnil její nedostatek. Pro tyto i pro jiné příčiny I. Kurťak vyjádřil nedůvěru vládě a nepřijal předlohu státního rozpočtu.¹¹

Na rok 1928 připadlo desáté výročí existence Československé republiky. Z projevů podkarpatoruských poslanců si povšimneme u této příležitosti alespoň vystoupení N. Sedorjaka a A. Vološina. Komunistická strana tlumočila ústy N. Sedorjaka známé teze, v nichž šla dokonce tak daleko, že vycházela ze stanoviska, jakoby lid Podkarpatské Rusi ztotožňoval oslavy s jubileem „podvodu a lži“. Tento názor nebyl jistě zrcadlem mínění podkarpatoruského lidu; nicméně nelze nevidět, že sliby československé vlády o úplné autonomii Podkarpatské Rusi, o vysvobození jejího lidu z hospodářské a kulturní zaostalosti, o dostatečném přidělení půdy aj., byly plněny nedostatečně. Podkarpatská Rus ve své někdejší zaostalosti byla příliš velkým soustem pro čs. vládu, která nebyla s to a někdy k tomu neměla ani dostatek chuti pozvedávat ji na roveň českých zemí. Nelze se proto divit, když komunisté charakterizovali tehdejší režim v zemi příznaky jako „špehouni, četníci a vězení“. Dívali se na něj jako na koloniální režim a přehlíželi samozřejmě to kladné, co vláda pro Podkarpatskou Rus udělala; příkoří a nedostatků bylo totiž mnoho. N. Sedorjak nezakrytě obvinil agrární stranu, že nese plnou zodpovědnost za nepříznivý stav v zemi. Místo oslavných projevů žádal oprávněně pro lid Podkarpatské Rusi: sebesturčení národů, revizi pozemkové reformy, snížení daní a zastavení berních exekucí, vydání zákona na ochranu drobných pachtýřů půdy, náhrady za škody způsobené každoročně divokou zvěří a právo z tohoto důvodu nosit zbraň, regulaci řek a melioraci půdy, bezodkladnou jednorázovou výpomoc hladovějícímu lidu Verchoviny.¹²

Ani z úst Vološina, představitele koaliční strany, neslyšela sněmovna pouze slova chvály a díků. Jeho postoj charakterizovaly už první věty: „Nestranný pohled na to vše, co učinila naše republika v zájmu Podkarpatské Rusi, probouzí v nás upřímnou vděčnost za bratrskou podporu udělenou nám jak v kulturním tak i v sociálním oboru našeho národního života. Zvláště v první polovině tohoto desítiletí vlády upřímně podporovaly naše národní snahy, zřídilo se mnoho škol a jiných kulturních i hospodářských institucí. V posledních letech pocituje se jakýsi pokles a množí se stížnosti obyvatelstva.“ Vološin vyzvedl jako nejbolavější problém Podkarpatské Rusi stále rostoucí nezaměstnanost. Uznával, že v jeho zemi nebyl dosud potřebný počet inteligence, nicméně ani jemu nebylo po vůli, že stav českého úřednictva se pořád rozrůstal; Rusína ve státních službách nebylo takřka ani vidět. Kromě toho bylo možné pozorovat patrný rozdíl mezi českými úředníky v prvních letech po připojení Podkarpatské Rusi k Československu a v druhé polovině dvacátých let. Dříve se čeští úředníci většinou urychleně naučili místnímu jazyku a snažili se srůst s prostředím.

¹¹ Tamtéž, 7. zasedání; těsnopisecká zpráva o 165. schůzi, str. 57–64; Praha, 18. 10. 1928.

¹² PS 1928, 6. zasedání; těsnopisecká zpráva o 150. schůzi, str. 40–43; Praha, 28. 6. 1928.

Kdežto později státní aparát stále častěji vystupoval proti národním zájmům Rusínů; v tomto směru požadoval A. Vološin urychlenou nápravu.¹³

Osmý květen byl výročním mezníkem připojení Podkarpatské Rusi k ČSR, neboť v ten den r. 1919 vydala o tomto aktu prohlášení Centrální ruská národní rada. Po deseti letech soužití Podkarpatské Rusi v rámci Československa vystoupil na půdě sněmovny I. Mondok, aby z hlediska komunistické strany provedl rozbor zmíněného období. Byl přesvědčen o tom, že vůle podkarpatoruského lidu směřovala jednomyslně k připojení k sovětské Ukrajině, nikoli k ČSR; tu druhou verzi si vynutili čs. diplomaté na vedoucích dohodových politicích a „imperialistické úmysly Dohody“. Stav bádání v tomto směru není dosud na takové výši, aby historik dovedl odpovědně zhodnotit jeho názor. Zatím lze alespoň uvést na správnou míru tvrzení o aktivitě čs. diplomatů při získávání Podkarpatské Rusi; ta byla totiž minimální. Vedoucí představitelé našeho odboje v zahraničí pocítovali spíše obavy z tohoto kroku, poněvadž si byli dobře vědomi, v jakém stavu je Podkarpatský Rus, budoucí nejuvýchodnější území republiky. Zejména T. G. Masaryk se několikrát vyjádřil, že o připojení neusilovali, ale také ho neodmítali; uvědomovali si, že „spojení by doplnilo spojenecký řetěz od nás přes Rumunsko k Jugoslávii a znamenalo by, že by Němcům byly překáženy jakékoli budoucí ambice ve východní Evropě“.¹⁴

Deset let života Podkarpatské Rusi s Československou republikou nebylo pro I. Mondoka ničím jiným než „černým listem“ v jejich dějinách. Mohl na podporu svého soudu uvést mnohá pravdivá fakta, přesto však pozoroval a hodnotil podkarpatoruský vývoj pouze a výhradě pod zorným úhlem negativních jevů. Teprve podrobné historické studie ukáží, do jaké míry měl pravdu a kde se mýlil. Bude potřebí velmi opatrného, rozvážného a nanejvýš spravedlivého postupu, a to i z hlediska současného stavu vývoje na Zakarpatské Ukrajině v rámci SSSR, abychom mohli posoudit (a ne jenom odsoudit) postup československé vlády na jedné straně a stanovisko podkarpatoruských komunistů na druhé straně, které vyjádřil I. Mondok nakonec slovy:

„Národnostní politika české buržoazie k ukrajinskému obyvatelstvu jest politikou uchvatitele, jenž si přisvojil cizí majetek a obává se, že mu kdysi bude rozkázáno složit účty. Vědomí, že ukrajinský národ jest 42milionovou masou, že v rámci Sovětského svazu jest samostatný ukrajinský stát, stát dělnicko-selský, kde bujně vzkvétá ukrajinská osvěta a věda, při čemž zahrnuje nejširší masy dělníků a sedláků — toto vědomí nedává spáti českým imperialistům. Jejich politika hodlá spolknouti Zakarpatskou Ukrajinu, utopiti ji v československém moři.“¹⁵

Důležitý problém Podkarpatské Rusi naznačila v r. 1926 interpelace A. Vološina o církevních poměrech. Vološin jako představitel katolicismu obviňoval čs. vládu z rozkolísané a nejasné politiky vůči náboženským

¹³ Tamtéž; těsnopisecká zpráva o 170. schůzi; Praha, 25. 10. 1928.

¹⁴ T. G. Masaryk, *Cesta demokracie I.*, str. 67, 62, 46, 18; t ý ž, *Světová revoluce*, Praha 1928, str. 487, 300–303.

¹⁵ PS 1929; těsnopisecký záznam 199. schůze, str. 29–34; Praha, 24. 5. 1929.

směrům na Podkarpatské Rusi, zejména z přípuštění násilné agitace proti řecko-katolické církvi.¹⁶ Vološin vyzvedl protikatolické nálady jako hlavní příčinu nespokojenosti podkarpatoruského lidu, o němž tvrdil, že právě katolicismus je v něm hluboce zakořeněn. Uvedl řadu konkrétních a nesporně pravdivých příkladů o násilném postupu proti katolickým kněžím a žádal, aby vláda tento teror zákonnými opatřeními odstranila. Všechny tyto události byly důsledkem boje mezi katolickou a pravoslavnou církví na Podkarpatské Rusi, které nebyly zanedbatelnou stránkou tamního života. Vyplynuly zejména z byrokratických a složitých uherských církevních zákonů, které zůstaly v platnosti i v době splnutí s ČSR; především komplikovaly přestupy obyvatelstva z jedné církve do druhé. Když v některých obcích se přihlásila většina obyvatelstva k pravoslaví, které ve 20. letech bylo velmi aktivní, vypravila se obvykle deputace ke katolickému faráři a ten se musil do dvou týdnů vystěhovat; mnohdy byl násilně vykázán z obce. Za asistence četnictva se farář vracíval zpět, což se neobešlo bez srážek s místním obyvatelstvem. Státní úřady se ocitaly v choulostivé situaci. Všechno to doprovázelo pokutování a žalářování tisíců osob. Pokuty však z velké části nebyly zapláceny a uvěznění museli být brzy propouštěni, poněvadž pod okny věznic se shlukovaly masy lidí, zpívající žalmy a církevní zpěvy.

Vláda si nevěděla rady s uspořádáním církevních předpisů, odročovala je do kompetence budoucího autonomního sněmu; ten se však neobjevoval a nepokoje se šířily i nadále. Stále docházelo k střetávání s řecko-katolickou církví, protože pravoslavní svévolně zabírali její majetek.¹⁷ Tím jsme otevřeli další žhavý problém Podkarpatské Rusi, s kterým se čs. vláda díky své nerozhodnosti a pravděpodobně i neinformovanosti o pravém stavu věci nedovedla včas vyrovnat.

Velký rozruch způsobilo vládní nařízení ze 4. června 1926 o reorganizaci župní správy na území Podkarpatské Rusi. Jeho podstatou bylo sloučení do té doby existující župy užhorodské, mukačevské a velkosevjjušské v jedinou župu a ustanovení Mukačeva za sídlo nového, sloučeného župního úřadu. Vláda zdůvodňovala tento krok tím, že měla na mysli snahu přiblížit druhoinstanční politickou správu potřebám lidu. Hlavní zásady pro organizaci a administraci Podkarpatské Rusi byly obsaženy v Generálním statutu, vyhlášeném v Užhorodě 16. listopadu 1919. Vláda měla za to, že zkušenost s ním nutila sjednotit v zájmu lidu účelně druhoinstanční správu a vybudovat ji tak, aby bylo možné uplatnit při župním úřadě řádnou dělbu práce a docílit rychlejšího a dokonalejšího vyřizování věcí z jednotného hlediska a jednoho střediska. K tomu všemu mělo směřovat vládní nařízení z r. 1926.¹⁸

S vládním nařízením neprojeвили však souhlas především komunističtí poslanci Podkarpatské Rusi a své stanovisko vyjádřili v naléhavé interpelaci vládě 9. června 1926. Dalo se očekávat, že vyjdou ze základní výtky československému zákonodárství, které neobdařilo dosud Podkarpatskou Rus autonomní správou, jak to slibovalo jednak v saint-germainské

¹⁶ PS 1926, 2. vol. období, 2. zasedání, č. 528; Praha, 29. 3. 1926.

¹⁷ Státní ústřední archiv Praha, Presidium ministerské rady 1918–1945, k. 141 a 142.

¹⁸ PS 1926, 2. vol. období, 2. zasedání, č. 452; Praha, 16. 6. 1926.

smlouvě z 10. září 1919, jednak v ústavě ČSR. Ve vytvoření jediné velkožupy na Podkarpatské Rusi spatřovali realizaci myšlenky o župní autonomii. Dosud představovaly župní orgány druhé stolice a civilní správa byla orgánem třetí stolice. Komunističtí poslanci vyjádřili obavu, že zřízením jediné župy se sloučí druhá a třetí odvolací instance, že úřad velkožupy bude pouhou expoziturou civilní správy, která dosud reprezentovala zvláštní státoprávní postavení Podkarpatské Rusi. Interpelace se pokoušela dokázat, že hospodářské, sociální, zeměpisné, etnografické aj. poměry země jsou tak specifické, že si nesporně vyžadovaly několika žup. Jediný úřad by nestačil udržovat stálý styk s lidmi, znalost jednotlivých okresů by nutně poklesla apod. Komunisté kvalifikovali především krok vlády jako posílení centralismu a další ústup od slibované autonomie.¹⁹

Zhruba v témže období se vyskytla v poslanecké sněmovně celá řada interpelací z pera komunistických poslanců, odmítajících neustálé zásahy cenzury vůči stranickému týdeníku „Karpatská Pravda“.²⁰ V interpelacích se dále objevily stížnosti na křivdy při provádění pozemkové reformy, na některé zákroky rumunských pohraničních úřadů vůči podkarpatoruským zemědělcům, na zákroky policejního komisaře v Chustu proti dělníkům, na jmenování nadměrného počtu českých učitelů na ruské školy v Podkarpatské Rusi, na nedostatečnou kontrolu nad hospodářstvím zahraničních koncesionářů na bývalém panství Schönbornově, na nedodržování osmihodinové pracovní doby aj.²¹

Z důležitějších zásahů podkarpatoruských poslanců dlužno si všimnout ještě alespoň návrhu na pomoc poškozeným živelními pohromami na podzim 1926. Od 15. do 25. října zažila Podkarpatská Rus nebývalé deště, průtrže mračen a povodně, které způsobily značné škody v okresích Velká Berezná, Perečin, Užhorod, Nižné Verecky, Svaljava, Mukačevo, Volovoje, Terešva, Sevljuš, Chust, Tiačevo i jinde. Nejvíce škod utrpěly komunikace, některé továrny musely dočasně zastavit práci, povodně odplavily spousty dřeva, odnesly mnoho mostů, zasetá pole byla místy úplně vymleta nebo zaplavena vysokým nánosem kalu, mnoho domácího zvířectva se utopilo, řada obytných a hospodářských budov byla podemleta, rozbořena, zaplavena. Nejvíce doplatili na přírodní katastrofu chudí obyvatelé Podkarpatské Rusi. Poslanci proto navrhovali, aby vláda poskytla poškozeným všemožnou pomoc, aby jim přiznala úlevy při placení daní, postarala se o obnovu komunikací apod.²² Něco obdobného se opakovalo v r. 1929, kdy Podkarpatskou Rus, zvláště Verchovinu, nepostihla sice přírodní pohroma, leč hrozil jí hlad. Ministerstvo zásobování uvolnilo poté pro zásobování lidu Verchoviny 200 000 korun, zejména na levný nákup kukuřice a brambor.²³

Nemalý rozruch způsobilo vystoupení poslance I. Kurfaka ve sněmovně, který v květnu 1928 ve formě interpelace žádal revizi západních hranic Podkarpatské Rusi, tj. hranic mezi Slovenskem a Podkarpatskou Rusí. Od-

¹⁹ Tamtéž, č. 402; Praha, 9. 6. 1926.

²⁰ Tamtéž, č. 354, 332, 655, 1004; 4. zasedání, č. 981; 7. zasedání, č. 1837.

²¹ PS 1926, 3. zasedání, č. 604, 602, 622; 5. zasedání, 1927, č. 1406, 1436; 1928, 6. zasedání, č. 1563, 1639, 1652; 1929, 7. zasedání, č. 2032; 8. zasedání, č. 2202.

²² PS 1926, 2. vol. období, 3. zasedání, č. 763; Praha, 24. 11. 1926.

²³ PS 1929, 7. zasedání, č. 2030; Praha, 16. 2. 1929; č. 2117, Praha, 4. 3. 1929.

volával se na skutečnost, že tato hranice byla v r. 1919 určena pouze prozatímně. Memorandum československé vlády z té doby skutečně praví, že demarkační čára mezi oběma územími není definitivní a podle přání může být opravena a zlepšena. Rozhraní bylo stanoveno ve směru Užok—Užhorod—Čop. Už Centrální ruská národní rada v Užhorodě brzy poté žádala, aby hranice byla zrušena a nahrazena spravedlivou národopisnou hranicí, po vzájemné dohodě mezi zástupci Slovenska a Podkarpatské Rusi. Skutečně se tehdy sešla zvláštní komise, která určila hranici „nesporného ruského území“ čarou Regetovka—Giraltovce—Snina—Užhorod; o sporném území měl rozhodnout plebiscit. Další práce však byly zastaveny a I. Kurfak tvrdil, že dosud 200 000 Rusínů žilo na Slovensku, odtrženo násilně od Podkarpatské Rusi. Stěžoval si, že tito Rusíni jsou neustále, systematicky odnárodňováni a zbavováni i takových práv, jež měly na Slovensku německé a maďarské menšiny. Žádal proto kategoricky, aby vláda svolila neprodleně k plebiscitu ve všech sporných částech východního Slovenska, aby byla konečně určena národopisná hranice.²⁴

Závěrem připomeňme ještě naléhavou interpelaci komunistických a zvláště sociálně-demokratických poslanců k událostem v Boroňavě u Chustu 8. září 1928. Jednalo se o obec, která při obecních volbách hlasovala z osmdesáti procent komunisticky. Podle komunistických poslanců to byla ta pravá příčina, proč policejní orgány z Chustu provedly v Boroňavě 8. září razii, která skončila krvavě. Civilní i uniformovaní policisté zbili surově asi čtyřicet obyvatel; poslanci o tom přinesli nepopiratelné fotografické doklady. Chustská policie se vymlouvala na to, že razie byla namířena proti zlodějům, násilníkům, ničitelům úrody a podobným živlům. Rozpoutala se veliká žurnalistická kampaň pro i proti, pokud šlo o objasnění boroňavského násilnického případu. Vláda musila nakonec sama uznat, že došlo k přehmatům ze strany policie, i když tato prý konala pouze služební pochůzku, namířenou proti skutečným výtržníkům. Posléze se osm členů sboru bezpečnostní stráže policejního komisařství v Chustu dostalo před disciplinární komisi a přednosta komisařství byl přeložen. Byl to typický polovičatý zásah vlády, kdy i po jejím zákroku zůstal boroňavský případ nevyřešen a rozjitřoval náladu obyvatelstva nejen Podkarpatské Rusi, nýbrž celého Československa.²⁵

Třetí volby do poslanecké sněmovny Národního shromáždění připadly na rok 1929. Na Podkarpatské Rusi bylo tehdy odevzdáno 266 324 platných hlasů a jednotlivé politické strany dosáhly těchto výsledků: Československá strana lidová 8979, tj. 3,4 % z celkového počtu platných odevzdaných hlasů; čs. strana živnostenská 7348, tj. 2,8 % hlasů; čs. strana národně demokratická kandidovala tentokráte v bloku s ruskou trudovol stranou, s autonomním zemědělským sojuzem a s ruským národním sjednocením a získala úhrnem 48 509 hlasů. Ve sněmovně zastupoval tento tzv. ruský národní blok I. Kurfak a Andrej Brody. Čs. strana národně socialistická obdržela 5671, tj. 2,1 % hlasů a byla bez zastoupení; sionistická strana židovská 16 762, tj. 6,3 % hlasů; čs. strana sociálně demokratická 22 922, tj. 8,6 % hlasů a zastupoval ji ve sněmovně školní inspektor J. Husnaj;

²⁴ PS 1928, 6. zasedání, č. 1569; Praha, 16. 5. 1928.

²⁵ Tamtéž, 7. zasedání, č. 1939; Praha, 10. 12. 1928; č. 1996, Praha, 25. 1. 1929.

židovská strana ortodoxní kandidovala společně s republikánskou stranou, pro niž odevzdala své hlasy; republikánská strana zemědělského a maloroľnického lidu měla na svém kontě 77 519, tj. 29,1 % hlasů a zastupovali ji poslanci V. Ščerecký, I. Prokop a J. Zajíc; komunistická strana 40 583, tj. 15,2 % hlasů a zastupovali ji N. Sedorjak a Török; maďarská národní strana 30 455, tj. 11,4 % hlasů a zastupoval ji poslanec Korláth. To znamenalo, že vládní koalice získala ve volbách v r. 1929 64 % a opozice 36 % hlasů.²⁶

Také v tomto volebním období si vynutil hned na jeho počátku větší pozornost poslanec I. Kurfak, a to předložením návrhu na vydání zákona o autonomii Podkarpatské Rusi; stalo se tak ve sněmovně Národního shromáždění 26. listopadu 1930.²⁷ Byl to velmi podrobný elaborát, obsahující 65 paragrafů a obsáhlé zdůvodnění. Vycházel ze základních norem pro podkarpatskou autonomii, které byly zakotveny jak v saint-germainské smlouvě z 10. září 1919, tak v ústavní listině Československé republiky. Obyvatelstvo Podkarpatské Rusi se vskutku 8. května 1919 přihlásilo prostřednictvím své Ústřední ruské národní rady v Užhorodě k Československé republice za podmínky, že mu bude zajištěna nejširší autonomie, pokud bude slučitelná s jednotností československého státu. Zmíněná smlouva i ústava hovořily o podkarpatoruském sněmu, do jehož zákonodárné pravomoci by patřily otázky jazykové, vyučovací, náboženské a místní správy, jakož i všechny ostatní věci, které by na sněm přenesly zákony Národního shromáždění. Kurfakův návrh zákona o autonomii měl přitom na mysli co nejširší autonomní správu, nikoli pouhou autonomii obcí a měst; tak, aby „karpatoruský národ získal co nejširší míru kulturní a politické svobody“. Vláda Československé republiky na návrh zákona neodpověděla a třeba poprávu konstatovat, že v tomto směru Podkarpatské Rusi krivdila, když po tolika letech od připojení k republice nebyla s to realizovat slíbenou autonomii; vymlouvala se na mnohé obtíže, především na malou politickou a kulturní vyspělost místního obyvatelstva, které podle jejího názoru ještě nedorostlo na autonomní správu své země. Vláda v tomto ohledu usilovala o některá zlepšení, nikdy však o samotnou autonomii. Konec konců v tomto období měla pádnou výmluvu v nesmírných těžkostech, které jí způsobovala hospodářská krize, která doslova řádila nejostřeji na Podkarpatské Rusi.

Zhoršení hospodářské situace Podkarpatské Rusi vyplývalo z nejedné interpelace či projevu rozličných poslanců ve sněmovně Národního shromáždění. Už například v r. 1930 se dovolávali komunisté aspoň těch nejzákladnějších práv podkarpatoruských nezaměstnaných, jejichž počet neustále, až hrozivě narůstal. Nezaměstnanost postihovala celé okresy. Občané hledající práci si zvolili na mnoha místech akční výbory, které za ně za všechny vymáhaly podpory v nezaměstnanosti, spravedlivé rozdělení přidělů ze stravovacích akcí apod. Leckde se dívaly policejní orgány na akční výbory jako na nezákonné a stíhaly jejich neaktivnější členy i vězením. Byl to právě chustský okres, kde zmíněné nepravosti podnítily komunistické poslance k naléhavé interpelaci, adresované ministrovi vnitra

²⁶ *Podkarpatská Rus*, I. c., str. 72—88.

²⁷ PS 1931, 3. vol. období, 4. zasedání, č. 991; Praha, 26. 11. 1930.

a sociální péče.²⁸ Ministr vnitra dr. Slávik a ministr sociální péče dr. Czech odpověděli vyhýbavě a v tom smyslu, že vláda nedala ani politickým úřadům ani četnictvu žádné zvláštní pokyny, jak se v podobných případech chovat vůči organizacím nezaměstnaných.²⁹

O nezaměstnanosti na Podkarpatské Rusi hovořil ve sněmovně poslanec N. Sedorjak v březnu 1931 a vypočítával stovky nezaměstnaných v jednotlivých obcích. Vytýkal vládě, že 60 000 hladovějících nezaměstnaných dostalo v lednu 1931 pouze 50 000 Kč státní výpomoci, když nezaměstnaní v českých historických zemích dostávali mnohem vyšší částky.³⁰ Sociální demokraté ústy svého pohrance Julia Husnaje navrhovali vládě, aby nezaměstnaným dělníkům bylo bezplatně přiděleno palivové dříví. Nezaměstnaní neměli čím topit a na druhé straně tisíce kubických metrů palivového dříví propadalo zkáze v soukromých a státních lesích, neboť následkem hospodářské krize a bezsmluvního stavu obchodního s Maďarskem leželo ladem.³¹

Daleko celstvější byl návrh komunistických zástupců ve sněmovně o okamžité pomoci hladovějícímu lidu na Podkarpatské Rusi.³² Podkarpatoruským obcím se měl povolit okamžitě bezcelný dovoz 650 vagónů obilí a rozdělit mezi hladovějící; všechny exekuce vůči nemajetným osobám měly být neprodleně zastaveny; stát měl poskytnout 20 miliónů korun ke zmírnění hladu a bídy, zejména na Verchovině; měl zavést zvýšenou státní podporu pro všechny nezaměstnané; uvolnit 100 miliónů korun na započítí rozličných nouzových prací, zejména stavbu silnic, škol, nemocnic, regulaci řek a potoků, aby lidé našli práci a obživu; měl vyplatit potřebné částky na nákup osevu obcím, které poškodila sucha a divoká zvíř; darovat obcím dostatek soli, solné vody a dříví. Veškeré přídelý měly podléhat mimo jiné kontrole akčních výborů, které si zvolila podkarpatoruská chudina. Situace byla nesporně krajně nepříznivá, když v odůvodnění návrhu čteme:

„Na Zakarpatsku je hlad. Zejména na Verchovině umírají lidé v pravém slova smyslu hladem. Šíří se rapidně nemoci, ale obyvatelstvo nemá peníze na lékaře, nemá prostředků na léky. Půjde-li to tak dále, bude tam v nejbližší době rádit všeobecná tyfová epidemie. Závody jsou všechny zastaveny: je obrovská nezaměstnanost a převážná většina nezaměstnaných nedostává vůbec žádných podpor. Ale také malozemědělci a maloživnostníci nemají peněz ani na nejnnutnější životní prostředky. Prodávají poslední dobytek, poslední svého koně, aby si mohli koupit něco mouky, nebo aspoň něco kukuřice; vždyť stejně nemají krmiva...“

Poměry se nelepšily, naopak hospodářská krize teprve vyvrcholila, nabývala na prudkosti. Proto není divu, že komunističtí poslanci opakovali koncem r. 1932 návrh na podporu hladovějících obyvatel Podkarpatské Rusi a na likvidaci nezaměstnanosti v této zemi.³³ Podle tohoto návrhu mělo ministerstvo sociální péče zakoupit na svoje útraty 6000 vagónů obilí

²⁸ Tamtéž, č. 1023; Praha, 27. 11. 1930.

²⁹ Tamtéž, č. 1244; Praha, 11. 6. 1931.

³⁰ Tamtéž; těsnopisecká zpráva o 110. schůzi, str. 16–19; Praha, 6. 3. 1931.

³¹ Tamtéž, 5. zasedání, č. 1549; Praha, 15. 12. 1931.

³² PS 1932, 5. zasedání, č. 1663; Praha, 22. 1. 1932.

³³ Tamtéž, 7. zasedání, č. 2050; Praha, 16. 11. 1932.

a brambor a přidělit je do 1. srpna 1933 hladovějícím. Dále mělo zakoupit 5 miliónů litrů mléka a přes dva milióny kg chleba, speciálně pro školní děti nezaměstnaných dělníků, maloročníků a maloživnostníků, jichž bylo asi 84 000, a to na dobu 120 nejkrutějších zimních dnů. Ministerstvo financí a obchodu mělo zařídít, aby nákup zmíněného obilí a brambor z Rumunska a Maďarska byl proveden bezcelně. Ministerstvo sociální péče mělo dostat za úkol vyplatit 10 miliónů korun nezaměstnaným jako podporu, tj. 50 Kč měsíčně na jednoho z nich. Ministerstvo zemědělství mělo započít ve státních lesích s tak rozsáhlými pracemi, aby na nich nalezlo obživu nejméně 1500 nezaměstnaných. Ministerstvo školství mělo stavět školy a ministerstvo veřejných prací spravovat silnice v takovém rozsahu, aby obě zaměstnala alespoň 5000 dělníků. Podle odhadu komunistických poslanců nevlastnilo v té době na Verchovině asi 200 000 obyvatel žádné prostředky k životu a dalším 300 000 občanů zbývaly zásoby chleba nejvýše na tři měsíce. Řádil hlad, nemoci, zejména břišní tyf, a smrt.

Neúnosné poměry na Podkarpatské Rusi, které vskutku hrozily tragickými závěry, nenechávali nepovšimnuty ani poslanci republikánské strany zemědělského a maloročníckého lidu. Ve své interpelaci poukazovali na skutečnost, že půda, zejména na Verchovině, nemůže zajistit pro svou nižší kvalitu obživu všemu místnímu obyvatelstvu. Hlavní záchrana spatřovali v rozšíření lesních prací, zvláště pak zvýšením výroby železničních pražců, zvýhodněním obchodních podmínek při prodeji dřeva a konečně omezením dovozu zahraničního dříví. Také systematickou regulací řek získali by dělníci práci a stát by se nemusel v budoucnu potýkat s každoročními škodami, způsobovanými pravidelně záplavami úrodné půdy. Rovněž dezolátní stav silnic mohl poskytnout výdělek mnoha tisícům nezaměstnaných. Proto apelovali poslanci na vládu, aby jednotlivá ministerstva vypracovala podrobné plány systematické práce ve všech zmíněných resortech a odstranila tak postupně disparity rázu hospodářského, sociálního i kulturního mezi obyvatelstvem Podkarpatské Rusi.³⁴

Koncem roku 1932 odhadoval poslanec Török počet nezaměstnaných na Podkarpatské Rusi kolem 80 000. Kritizoval ve sněmovně postup vlády vůči nim, která ve snaze aspoň částečně zmírnit jejich bídu, zavedla nouzové práce za tzv. desetikorunový blok. Za týdenní práci měl nezaměstnaný právo na jeden takový blok, který pak mohl vyměnit toliko za potraviny. Jenže v mnoha obcích nedostávali nezaměstnaní za týdenní těžkou práci na desetikorunový blok plnou hodnotu potravin, někde nebyly potraviny vůbec. Tato výpomoc vlády nezaměstnaným tudíž značně pokulhávala a navíc mohla ohrozit stabilitu mezd dosud zaměstnaných dělníků.³⁵

V třicátých letech bylo možné obraz bídy opravdu nejlépe namalovat v prostředí podkarpatoruského lidu, který krutě doplatil na hospodářskou krizi, produkující tolik nezaměstnaných a hladovějících, z řad dospělých i dětí. Československá vláda přes zavedení nouzových prací, přes občasné jednorázové finanční podpory i potravinové akce, nebyla s to se vyrovnat s tíživou situací. Pravdou je a zůstane, že v té době na Podkarpatské Rusi umírali lidé hladem; leč přesnější vyjádření skutečnosti bude musít nastí-

³⁴ Tamtéž, č. 2069; Praha, 22. 11. 1932.

³⁵ Tamtéž; těsnopisecká zpráva o 224. schůzi, str. 15–18; Praha, 6. 12. 1932.

nit teprve podrobnější a speciálně zaměřená studie, zahrnující v sobě všechen dostupný průkazný materiál. Navíc pověst československé vlády utrpěla tím, že se během 30. let na Podkarpatské Rusi zase střílelo do stávkujících dělníků, že na některých místech byli přítomni zahraniční novináři, kteří pak psali o Podkarpatské Rusi jako o hladomorně Evropy.³⁶

Vedle hospodářských problémů neutuchaly ani v době krize třenice z oblasti kulturní. Komunističtí poslanci například projevíli v interpelaci zásadní nesouhlas s konfiskací mnoha částí knihy Vaška Káni „Zakarpatsko“, vydané nakladatelem Karlem Boreckým v Praze roku 1932.³⁷ Zastánci tzv. ruského směru, v tomto případě konkrétně poslanec I. Kurťak a jeho političtí příznivci, obviňovali vládu, že úřady na Podkarpatské Rusi používají jen českého jazyka, kdežto ruštinu potlačují. Předseda vlády Udržal odpověděl na tuto naléhavou interpelaci zcela jednoznačně odmítavě; nebylo mu známo, že by si kdokoli na něco podobného v posledních letech stěžoval a podle jeho názoru nebyla ruština na Podkarpatské Rusi v úředním jednání potlačována.³⁸ Také poslanci republikánské strany byli stoupenci ruského směru a spatřovali v desetiletém vývoji Podkarpatské Rusi po stránce jazykové jen násilnou ukrajinizaci, proti vůli většiny obyvatelstva.³⁹ Nesouhlasili především s tím, že pedagogické oddělení školského odboru v Užhorodě, které neslo bezprostřední odpovědnost v otázkách národní osvěty, bylo neustále v rukou ukrajinofilských. Zkušební komise pro obecné a měšťanské školy prý byly sestavovány vždy tak, aby většinu v nich měli členové ukrajinského myšlení. Také samo ministerstvo napomáhalo více ukrajinofilům, neboť prý váhavě schvalovalo ruské učebnice ve srovnání s ukrajinskými. Proto musil zasáhnout „Spolek Duchnovič“ a „Učitelskoje Tovaryšestvo Podkarpatskoj Rusi“ a vydat ruské učebnice pro národní školy vlastním nákladem. Rovněž v tomto tradičním sporu rusofilů a ukrajinofilů na Podkarpatské Rusi, který měl vždycky politickou tendenci, nelze zatím dělat soudce, neboť otázka ta je velmi komplikovaná a opět bude musit být řešena zvlášť.

Komunističtí poslanci se v naléhavé interpelaci vzepřeli rozhodnutí zemského úřadu, které zakazovalo činnost nově vzniklého Osvětového spolku pracujících v Užhorodě, a to s odůvodněním, že spolek je vlastně nástupcem a pokračovatelem zakázané Levé fronty. Interpelace měla tentokrát kladný výsledek, neboť ministr vnitra Černý odpověděl, že rozhodnutí z 13. dubna 1933 o zrušení spolku bude odvoláno.⁴⁰ Komunisté neprojevili nadšení ani s několika oficiálními návštěvami vládních činitelů na Podkarpatské Rusi během 30. let. Byli to především ministr zahraničních věcí E. Beneš, ministr vnitra Černý, ministr spravedlnosti Dérer a splnomocněný ministr K. Krofta. Naopak označili všechny za mluvčí toliko české buržoazie, s nimiž nemůže lid Podkarpatské Rusi nikdy souhlasit. Jejich kritika se soustředila především na problém autonomie, kterou opětovně

³⁶ PS 1935, 12. zasedání; tésnopisecká zpráva o 364. schůzi, str. 8–10; řeč posl. Töröka; Praha, 21. 3. 1935.

³⁷ PS 1932, 6. zasedání, č. 1884; Praha, 25. 5. 1932.

³⁸ Tamtéž, č. 1859 a 1971; Praha, 3. 6. a 18. 7. 1932.

³⁹ Tamtéž, č. 1907–VII; Praha, 1. 7. 1932.

⁴⁰ PS 1933, 8. zasedání, č. 2181 a 2237; Praha, 28. 2. a 24. 4. 1933.

všichni slibovali. Komunisté shledávali v autonomii, jakou jim připravovali zástupci buržoazie bez rozdílu politického přesvědčení jen a jen podvod, protože nemínila řešit to nejpodstatnější, totiž vlastnictví půdy a továren. Komunisté nehovořili v té době o autonomii, nýbrž o právu na sebeurčení, které bude s to vyřešit i sociální profil Podkarpatské Rusi.⁴¹

Jak dopadly poslední volby do Národního shromáždění v roce 1935? O 323 645 odevzdaných platných hlasů se jednotlivé strany podělily takto: čs. strana lidová 7325, tj. 2,2 % hlasů, čs. strana živnostenská 8676, tj. 2,7 %, čs. strana národně demokratická, která v r. 1935 vytvořila tzv. národní sjednocení, získala 28 954 hlasů, čs. strana národně socialistická 10 027, tj. 3,1 % hlasů, sionistická strana židovská odevzdala své hlasy straně čs. sociálně demokratické a získala tak poprvé zástupce v Národním shromáždění, jímž byl dr. Chaim Kugel, čs. strana sociálně demokratická 29 749, tj. 9,2 % hlasů, zastoupena školním inspektorem Révayem, židovská strana ortodoxní dala své hlasy republikánské straně, která získala 60 747, tj. 19 % hlasů a zastupoval ji dr. P. Kossey a J. Zajíc, komunistická strana 78 334, tj. 24,4 % hlasů a zastupoval ji neaktivněji poslanec Borkaňuk, autonomní zemědělský sojuz 44 982, tj. 13,9 % hlasů s poslancem A. Brodym, maďarská národní strana 34 234, tj. 10,6 % hlasů a se zástupcem Korláthem, ruské národní sjednocení 28 954, tj. 8,9 % hlasů. Posledně jmenovaná strana vznikla až v roce voleb (1935) a opírala se především o čs. národní demokracii, vlastně již o nový útvar čs. národní sjednocení; získala poslance a byl jím dr. Štěpán Fencik. Tentokrát se podstatně obrátil poměr vládní koalice, která získala jen 37 % hlasů, k opozici s 63 % hlasů. Příčin bylo jistě víc a snad se na tomto místě spokojíme s konstatováním neurovnaných poměrů mezi jednotlivými koaličními stranami, rozbírají zejména v republikánské straně na Podkarpatské Rusi, pak působil ještě vliv hospodářské krize a jejích důsledků, napjatý poměr Československa k Polsku a Maďarsku apod.⁴²

Neobyčejně aktivně vystupoval na schůzích poslanecké sněmovny poslanec Š. Fencik, zástupce ruského národního sjednocení. Představil se hned zpočátku programem své strany, který komunisté neopomenuli označit za program fašistický. Žádal posílení ruského živlu na Podkarpatské Rusi, zmírnění hospodářské krize, uznání celistvosti republiky, hájení slovenské myšlenky a demokratických zásad. Končil česky prosloveným provoláním: „Československo není jenom Váš stát, nýbrž jest a bude státem Vaším a naším. V mezích tohoto státu byli jsme, jsme a zůstaneme ruským lidem, který chce žít tak, jako každý jiný, nechceme cizího, ale nedáme svého, poněvadž známe nejen svoje povinnosti, nýbrž také svá práva.“⁴³ Hned poté žádal v interpelacích, aby byla k hymně Československé republiky připojena jako třetí část hymna Podkarpatské Rusi a aby byl zvýšen počet poslanců ve sněmovně, podle voleb z roku 1935 alespoň na dvanáct.⁴⁴

Nejvýznamnější jeho vystoupení se však dotýkalo „návrhu o ústavě samo-

⁴¹ PS 1934, 11. zasedání; těsnopisecká zpráva o 351. schůzi, str. 45–46; Praha, 30. 11. 1934.

⁴² *Podkarpatská Rus*, 1. c., str. 72–88.

⁴³ PS 1935, 4. volební období, 1. zasedání; těsnopisecká zpráva o 5. schůzi, str. 15 až 17; Praha, 25. 6. 1935.

⁴⁴ Tamtéž, 2. zasedání, č. 141–XIV a 141–XV.

správné Podkarpatské Rusi“, který předložil sněmovně 10. června 1936.⁴⁵ Také on vycházel — obdobně jako před několika léty I. Kurfak — ze slibů, zakotvených ve smlouvě ze Saint Germain a v československé ústavě. Žádal předemším okamžitě svolání sněmu autonomní Podkarpatské Rusi; jinak pokládal guvernéra, který měl být odpověden právě tomuto sněmu, za pouhého úředníka. Stěžoval si v návrhu, že nebyl dodržován ten bod ústavní listiny, který předpokládal výběr úředníků na Podkarpatské Rusi podle možností z místního obyvatelstva. K důkazu porušování tohoto ustanovení uvedl tato zajímavá statistická data:

	Počet obyvatelstva	%	Počet zaměstnanců ve správních úřadech, %
Rusové	446 916	62,1	12,9
Maďaři	109 472	15,1	8,0
Židi	91 225	12,7	
Češi	33 961	4,7	73,9
Slováci	13 242	1,8	
Němci	13 249	1,9	
Rumuni	12 641	1,7	
Ukrajínští vystěhovalci	?	?	3,3
Ruští vystěhovalci	?	?	1,9

Vyslovil dále nespokojenost se stavem hranic Podkarpatské Rusi vůči Slovensku, neboť na východním Slovensku žilo velmi mnoho „karpatských Rusů“. Projevil vážné obavy o postupném odnárodňování tohoto obyvatelstva. Závěrem tvrdil, že „provedení autonomie, svolání sněmu a zavedení zákonitého pořádku a poměrů na Podkarpatské Rusi vyrazí zbraň z rukou nepřátelům a závistníkům Československé republiky, upevní její mezinárodní postavení jako státu plnicího smlouvy, poskytne zmučenému obyvatelstvu klid a pořádek a obnoví bratrské poměry mezi národy republiky“.

Poněvadž výtek vůči vládě Československé republiky, že nedodrží mezinárodní smlouvy i některá usnesení z ústavní listiny, se nahromadilo do té doby již velmi mnoho, musila na ně reagovat. Učinila tak vypracováním návrhu zákona „o prozatímní úpravě právního postavení guvernéra Podkarpatské Rusi a o souvisejících opatřeních organizačních“, 3. června 1937. V důvodové zprávě vláda přiznává, že převzala vůči Podkarpatské Rusi velké závazky, vyplývající ze smlouvy v Saint Germain en Laye z 10. září 1919 a vtělené do ústavy republiky. Dodává však, že „uskutečnění těchto zásad (rozuměj autonomního zřízení) bylo jen otázkou doby, jejíž určení bylo podmíněno kulturním a hospodářským povznesením Podkarpatské Rusi“. Shledávalo postupné uskutečňování jistých zásad auto-

⁴⁵ PS 1936, 3. zasedání, č. 624; Praha, 10. 6. 1936.

nomie v obsazení úřadu guvernéra, v generálním statutu pro organizaci a administraci Podkarpatské Rusi z r. 1919 a v organizaci samosprávy Podkarpatské Rusi, která byla učiněna zákonem o organizaci politické správy v r. 1927. Předložený návrh zákona měl znamenat další vývojovou etapu v této nastoupené cestě, a to už předposlední její fázi. Vláda se domnívala, že kromě vytvoření sněmu Podkarpatské Rusi splnila všechny závazky, plynoucí ze zmíněné mezinárodní smlouvy. Konstituování sněmu označila pak v důvodové zprávě jen za „otázku času“, a to krátkého času. I když vládní návrh o právním postavení guvernéra neřešil celý komplex otázky autonomie, přece jen byl pokládán za stejně významný krok jako samotné zřízení autonomního sněmu v budoucnosti.⁴⁶

V rozpravě o tomto návrhu zákona využili mnozí poslanci příležitosti ke kritice vlády a jejího vztahu k Podkarpatské Rusi během uplynulých osmnácti let, od jejího připojení k Československé republice. Byli to zejména komunisté, kteří ústy poslance Borkaňuka vystoupili proti návrhu zákona a vznesli konkrétní požadavky na vládu, převážně hospodářského, sociálního i kulturního charakteru.⁴⁷ Proti návrhu se postavil, ovšem zase z jiných pozic, také poslanec autonomního zemědělského svazu Bródy; zejména proto, že v něm spatřoval dlouhodobou náhražku za skutečnou autonomii země. Konečně na straně proti vystoupil i dr. Fencik, který samozřejmě obhajoval svůj někdejší návrh na autonomii Podkarpatské Rusi, a to navíc ještě v upravených hranicích vůči Slovensku. Proto končil svůj projev požadavkem: „Budiž ihned svolán sněm a buďtež určeny opravdové hranice Podkarpatské Rusi.“ Na straně vládní koalice, kteří podporovali návrh zákona, vystoupili zejména poslanci dr. Kugel a J. Zajíc. Posléze byl návrh zákona odhlasován v prvním i druhém čtení naprostou většinou hlasů.

Brzy poté následoval další návrh zákona, tentokrát skutečně již o autonomii Podkarpatské Rusi, který byl 22. listopadu 1938 uzákoněn a opublikován ve Sbírce zákonů a nařízení pod č. 328 jako Ústavní zákon o autonomii Podkarpatské Rusi. Tento zákon podepsal už dr. Emil Hácha a Beranova vláda a přinášel na prahu druhé světové války to, po čem volali zástupci podkarpatoruského lidu dvacet let ve svobodném státě, vytvoření sněmu Podkarpatské Rusi a všech dalších znaků široké autonomie nejvýchodnější části naší republiky. Na vypracování poslední zmíněných návrhů se podíleli neaktivněji sociálně demokratičtí poslanci, v čele s J. Révayem.

Další činnost poslanců Podkarpatské Rusi v poslanecké sněmovně Národního shromáždění Československé republiky přerušila válka. Studie neměla naprosto v úmyslu řešit onu bohatou škálu problémů, jak se vyskytovaly s vystoupeními podkarpatoruských poslanců ve sněmovně, nýbrž spíše se chtěla pokusit o jejich nastolení. Nejsou zdaleka všechny, jen ty nejzákladnější se podařilo postihnout; přesto každý z nich nesporně volá po samostatném zpracování, aby pomohl osvětlit historii Podkarpatské Rusi, která je prozatím nejen zamlžena, nýbrž někde doslova zakryta neprostupnou tmou. Máme zatím jedinou představu o postavení Podkar-

⁴⁶ PS 1937, 5. zasedání, č. 1068; Praha, 3. 6. 1937.

⁴⁷ Tamtéž; těsnopisecká zpráva o 106. schůzi, str. 3–40; Praha, 17. 6. 1937.

patské Rusi v době, kdy připadala k Československé republice, kterou před nás postavili historikové Sovětského svazu; je to obraz Podkarpatské Rusi jako kolonie a republiky jako „imperialistického dobyvatele“ a kolonizátora. Už proto, že tato představa byla vybudována na poměrně úzké pramenné základně — čs. archívy, nejbohatší na tuto problematiku, zůstaly nedotčeny — musí naši historikové přistoupit k samostatnému studiu. Ať už dospějí k jakýmkoli zobecňujícím závěrům, nutně potřebujeme analytické studie jednotlivých problémů, na jejichž pestrost jsou dějiny Podkarpatské Rusi tak bohaté. Tato úvaha prozatím nemohla přistoupit ani k hodnocení práce jednotlivých poslanců či politických stran; vybírala z jejich činnosti toliko nesporná fakta, anebo naznačovala některé názory na určitou konkrétní problematiku. Čtenář necht' pohlíží laskavě na studii jako na úvod do složité, mnohotvárné a dosud takřka nedotčené problematiky dějin Podkarpatské Rusi.

VERTRETER VON KARPATENRUSSLAND IM ABGEORDNETENHAUS

Sobald Karpatenrußland, mit welchem Namen man am häufigsten die Karpatoukraine bezeichnete, nach dem zweiten Weltkrieg der UdSSR angegliedert worden war, schienen die tschechischen Historiker vergessen zu haben, daß es vorhin einen Bestandteil unserer Republik gebildet hat und daß es daher ihre Pflicht sei, sich mit der historischen Entwicklung dieses Landes in der besagten Zeitspanne auseinanderzusetzen. Darum ist seit dem Weltkrieg bis heute keine spezifische Studie erschienen, aus der man schlußfolgern könnte, daß die Karpatoukraine neuerdings zum Mittelpunkt des Interesses der Geschichtsschreiber geworden ist. Eingehender wurde dieses Problem lediglich von sowjetischen Historikern studiert, die sich allerdings nur beschränkte Quellenunterlagen zunutze machten; das reichhaltigste Material findet sich sozusagen unangetastet in der Tschechoslowakei.

Auch die vorliegende Studie ist keineswegs das Ergebnis einer tiefen Sondage im einschlägigen Archivmaterial, sondern zog vor allem andere Quellenunterlagen heran, die nicht minder bedeutsam sind und in bezug auf Karpatenrußland bisher nicht verwertet wurden, wie: Protokolle und Sitzungsberichte des Abgeordnetenhaus, die in Druck erschienen sind. Die erwähnten Materialien hatten es möglich gemacht, in die verwickelte politische Struktur der Karpatoukraine Einsicht zu gewinnen, die Macht der einzelnen politischen Parteien wenigstens andeutungsweise herauszuarbeiten, einige Interessenbereiche derselben herauszuheben, wie sie von den Abgeordneten in den Sitzungen des Abgeordnetenhaus selbst wahrgenommen wurden. Konkret handelt es sich dabei die Problematik der Bodenreform, um die soziale Lage der karpatoukrainischen Bauern, um Unstimmigkeiten anläßlich der Staatsbudgets; um Sprachen-, Nationalitäten-, Religions-, allgemein kulturelle und Schulfragen, sowie um die Bewertung der Angliederung der Karpatoukraine an die Tschechoslowakei durch die einzelnen Parteien u. a. Die größte Aufmerksamkeit wurde von den Abgeordneten dem Hauptproblem der Karpatoukraine zugewandt, nämlich ihrer breiten Autonomie im Rahmen der einheitlichen Tschechoslowakischen Republik, wie sie von der tschechoslowakischen Regierung in der Verfassung der Republik und auch auf internationalen Forum zugesagt wurde. Die Saumseligkeit der Regierung in diesem Problem war die Ursache der meinsten Unstimmigkeiten zwischen den politischen Parteien untereinander, vor allem aber zwischen ihnen und der Regierung, die Erbitterung unter der Bevölkerung u. ä.

Die vorliegende Studie bietet somit ein buntes Kaleidoskop von Problemen, zusammengesetzt aus unstrittigen Fakten über die Tätigkeit der verschiedensten politischen Parteien, ohne freilich mit Auswertungen dienen zu können, die begreiflicherweise künftigen, spezifisch ausgerichteten Betrachtungen vorbehalten bleiben müssen.

Übersetzt von Karel Krejčí

